

Lastenopettaja vai laulunjohtaja? Mitä Mynämäen lukkarinvaali vuodelta 1769 kertoo talonpoikien suhtautumisesta alkeisopetukseen?

Lastenopettaja vai laulunjohtaja? Mitä Mynämäen lukkarinvaali vuodelta 1769 kertoo talonpoikien suhtautumisesta alkeisopetukseen?

Lauri Viinikkala

Tässä artikkelissa tarkastelen Mynämäen vuoden 1769 lukkarinvaalia sekä sen yhteydessä seurakunnan ja kirkkoherran välille puhjenneita voimakkaita erimielisyyksiä mikrohistoriallisella tutkimusotteella. Tutkin, mitä lukkarinvaalitapaus voi kertoa yleisemmin talonpoikien ja muiden maaseudun asukkaiden suhtautumisesta alkeisopetukseen 1700-luvun jälkipuoliskolla. Pohdin myös erilaisten suhtautumistapojen taustalla vaikuttaneita tekijöitä, kuten talonpoikaista arvomaailmaa.

Johdanto

Ja Provasti toivois, että senkaltainen mies saadaisin, joka ilman pahentavaisista käytöstä, siveydellä, toimella ja jumalisudella, taidais Seurakunnalle taitavasti hyödyllinen olla. [1]

Tällaisen toivumuksen esitti Mynämäen kirkkoherra, rovasti Anders Lizelius (1708–1795) seurakunnalleen toukokuun 21. päivänä vuonna 1769 kutsuessaan seurakunnan kirkkoneuvostoa koolle keskustelemaan seuraajan valitsemisesta äskettäin kuolleen lukkarin tilalle. Heinäkuun alussa järjestettyyn vaalipäivään mennessä rovastille oli selvinnyt, että hänen ja seurakunnan jäsenten näkemykset ”seurakunnalle hyödyllisen” lukkarin ominaisuuksista menivät pahasti ristiin. Itse vaali jälkipyykkeineen muodosti pahimman kriisin seurakunnan ja rovastin välille Lizeliuksen koko 35-vuotisen toimikauden (1760–1795) aikana. (Viinikkala 2010, 83–87.)

Tässä artikkelissa tutkin talonpoikien suhtautumista alkeisopetukseen 1700-luvun jälkipuolella Mynämäen vuoden 1769 lukkarinvaalin kautta. Etsin vastausta kysymyksiin, miten talonpoikien näkemykset poikkesivat toisten asukasryhmien näkemyksistä ja mistä mahdolliset erot saattoivat johtua. Pohdin myös talonpoikien arvomaailman merkitystä ryhmän jäsenten kannanotoille alkeisopetuskysymyksessä.

Esitän aluksi lukkarinvaaliriidan taustat ja tapahtumat pääpiirteissään. Tämän jälkeen analysoin tapausta tarkemmin esittämieni kysymysten kautta. Lopuksi arvioin, kuinka luotettavan kuvan tämä yksittäistapaus antaa talonpoikien ja muun 1700-luvun maaseutuväestön suhtautumisesta opetukseen.

Talonpoikien ja muun maaseudun rahvaan ajattelusta on säilynyt hyvin vähän lähdeaineistoa, joten ryhmän suhtautumisesta opetukseen ja kasvatukseen on sopivien aineistojen puutteessa pystytty tekemään vain hyvin ylimalkaisia tai myöhemmiltä ajoilta peräisin oleviin tietoihin pohjautuvia tulkintoja (Rahikainen 2010, 314). Papiston ja muun säätyläistön käsityksiä tunnetaan toki paremmin, mutta jo niiden ilmeneminen ja vaikutus paikallista-

solla on heikommin tutkittu aihepiiri. Vuoden 1769 lukkarinvaali Mynämäessä tarjoaa hedelmällisen tarkastelukohteen kahdesta syystä. Ensinnäkin lukkarinvalinnasta syntynyt riita oli seurakunnan elämässä niin merkittävä tapahtuma, että siitä on jäänyt enemmän lädeaineistoa kuin monesta arkisemmasta tapahtumasta. Tällöin aineistosta nousevat esille useampien osapuolten äänet kuin yleensä ja vieläpä tavallista selkeämpinä. Toiseksi Mynämäen lukkarinvaalin ongelmat keskittyivät juuri lukkarin opetustehtävien ympärille. Pahimmat kiistat käytiin siitä, kuka ehdokkaista kykeni opettamaan lapsille riittävästi lukuaitoa sekä kristinoppia, ja keneltä nämä kyvyt taas puuttuivat.

Rahvaan lasten elämänsä aikana saama opetus rajoittui yleensä juuri kristinopintaitojen harjoitteluun ja vain hyvin harvat – esimerkiksi papiksi tai kirjuriksi aikovat – jatkoivat opiskelussa rippikoulua pidemmälle. Alkeisopetuksen päämäärät olivat yksinomaan uskonnolliset, eikä niitä ollut suunniteltu pohjustamaan laajempaa koulunkäyntiä. (Taipale 1980, 158–160; Luttinen 1981, 225, 238–239; Laine & Laine 2010, 259.) Opetuksesta vastasivat lukkarin lisäksi myös lasten vanhemmat sekä joillakin paikkakunnilla myös kyläkunnittain valitut opetustaitoiset pitäjäläiset. Kirkkolaissa tai muissa alkeisopetusta määrittäneissä säädöksissä ei kuitenkaan ollut tarkkoja määräyksiä eri toimijoiden vastuualueista. Tämä aiheutti epäselvyyksiä ja vaikeutti opetuksen järjestämistä. (Jalkanen 1986, 39–44.) Mynämäessä lukkarinkoulu tosin oli järjestetty poikkeuksellisen hyvin jo 1730-luvulta alkaen (Jalkanen 1986, 47).

Aineistona käytän lukkarinvaalitapausta koskevia Mynämäen pitäjänkokousten pöytäkirjoja sekä niiden yhteydessä säilyneitä kuulutuksia ja äänestysluetteloita. Aineisto on kokonaisuudessaan pitäjän papiston ja muun säätyläistön tuottamaa, mutta tästä huolimatta sen perusteella voi tehdä päätelmiä myös rahvaan ajattelusta ainakin rivien välistä lukemalla. Aineistossa kuuluvimmat rahvaan äänet olivat tosin lähtöisin talonpoikien piiristä ja saattoivat näin suuresti poiketa tilattoman väen mielipiteistä, kuten jäljempänä tulen osoittamaan.

Lukkarinvaalia koskeva aineisto, kuten muukin Lizeliuksen kirkkoherrakauden aikainen pöytäkirja-aineisto, on erittäin yksityiskohtaista ja kuvailevaa. Pöytäkirjoissa tulee esille riitakysymysten ympärillä käytyä sananvaihtoa ja eri osapuolten mielipiteitä. Tapausta koskevat kuulutustekstit on monissa kohdin selvästi suunnattu kumoamaan jo esitettyjä väitteitä, joiden sisältö ilmenee joko välillisesti tai suoraan kuulutuksen sanamuodoista. Näin aineiston perusteella on mahdollista saada ote eri osapuolten mielipiteiden taustalla vaikuttaneista tekijöistä, kuten arvoista, normeista ja periaatteista.

Aineistoni on poikkeuksellinen myös siksi, että se on suurelta osin suomenkielistä. Kuten tunnettua, rovasti Lizelius oli aikansa johtavia suomenkielen asiantuntijoita, kahden raamatunkäännöksen toimittaja ja kielentarkastaja sekä ensimmäisen suomenkielisen sanomalehden, vuosina 1775–1776 ilmestyneiden *Suomenkielisten Tieto-Sanomien* perustaja. Hän oli Mynämäkeen saavuttuaan vuonna 1760 alkanut kirjoittaa ja kirjoittanut pitäjänkokousten pöytäkirjoja ruotsin lisäksi myös suomeksi. Tämän käytännön hän oli ensimmäisenä suomessa aloittanut jo edellisessä kirkkoherrakunnassaan Pöytyällä vuonna 1756. (Pirinen 1978, 112–115, 120–121.)

Monille mikrohistoriallisille tutkimuksille on yhteistä muun muassa usko rahvaan rationaalisen toiminnan kykyyn, kokeellinen tutkimusote sekä poikkeuksellisten, lyhytkestoitteiden tai pienelle alueelle rajoittuneiden tapausten ottaminen kohteeksi tutkimukselle, jolla pyritään saavuttamaan laaja-alaisia yleistyksiä. (Levi 1992, 21–23, 76–77; Levi 2001, 113–114; Peltonen 1996, 10, 12–13, 16–17, 21–22.) Yleistykset ovat mahdollisia, koska poikkeuksellisetkin henkilöt ja tapahtumat eivät koskaan voi täysin irtautua omasta kontekstistaan. Yksilöt kantavat aina mukanaan jotakin omasta ajastaan ja yhteisöstään. Jos tällaisesta

yksilöstä tai yksittäistapauksesta on säilynyt poikkeuksellisen hyvä aineisto, sen perusteella on mahdollista saada esille laajempia konteksteja koskevia asioita, jotka muuten jäisivät pimentoon (Ginzburg 2007, 26, 33–35; Peltonen 2008, 27–29). Lizeliuksen tuottama poikkeuksellinen materiaali sopii erinomaisesti aineistoksi mikrohistorialliselle tutkimukselle.

Käsittämäni aiheen kannalta erityisen mielekäs on tapa käyttää mikrohistoriallista lähestymistapaa historiallisten mahdollisuuksien etsimiseen. Natalie Zemon Davis havaitsi osallistuessaan *Martin Guerren paluu* -tutkimukseensa perustuvan elokuvan kuvauksiin pystyvänsä käyttämään kuvausstudiota eräänlaisena historian laboratoriona, jossa näyttelijöiden roolisuoritukset tuottivat historiallisia mahdollisuuksia tutkijan pohdittavaksi (Zemon Davis 2002, 8). Itse käytän käsitettä hieman toisin, ja tarkastelen mikrohistoriallisen tutkimuksen suppeasta aineistosta esiin nostamia seikkoja tällaisina historiallisina mahdollisuuksina. Mikä tapahtui yhdessä pitäjässä, oli mahdollista myös muissa saman alueen pitäjissä (ks. Levi 2012, 127–128). Nähdäkseni mikrohistoriallinen näkökulma toimii loistavasti, kun tutkitaan mahdollisuuksien rajoja tietyn aikakauden ja yhteiskuntaryhmän puitteissa. Näin Mynämäen lukkarinvaalista ilmenevät seikat pitäjän asukkaiden koulutuskäsitteistä ja niiden taustoista toimivat historiallisina mahdollisuuksina, jotka olivat myös naapuripitäjien asukkaiden ajattelulle mahdollisia, vaikeivät tulekaan suoraan esille suppeammasta tai heikommin säilyneestä aineistosta.

Artikkelini liittyy lukutaidosta ja kansanopetuksesta Suomessa ja Pohjoismaissa käytyyn keskusteluun. Perinteisesti tutkimus on keskittynyt lukutaitoisten määrän ja lukutaidon laadun arviointiin sekä kansanopetukseen liittyvän päätöksenteon taustalla vaikuttaneiden aatteiden ja muiden tekijöiden etsintään. (Lindmark 1995, 17–19; ks. myös esim. Luttinen 1981, 237–249; Laine & Laine 2010, 259–263 ja 282–286; Ahokas 2011, 66–69). Sen sijaan rahvaan ja paikallistasolla toimineiden opettajien ajatukset ovat jääneet vähäisemmälle huomiolle (vrt. kuitenkin Laine & Laine 2010, 263–265). Tässä artikkelissa pyrin nostamaan talonpoikaisen ajattelun merkityksen osaksi 1700-luvun alkeisopetuksesta historian tutkimuksen parissa käytyä keskustelua.

Millainen on hyödyllinen lukkari?

Mynämäessä lukkarina ja koulumestarina toiminut Mathias Castelin oli kuollut toukokuun neljäntenä päivänä vuonna 1769. Sunnuntaina 21. päivänä samaa kuuta rovasti Lizelius kutsui seurakunnan vanhimmat kolmen viikon päästä neuvottelemaan kanssaan siitä, miten Castelinin seuraajan valitsemisen suhteen tulisi menetellä. Rovastin oma ehdotus, jonka hän samassa kuulutuksessa ilmoitti, oli sijaisen palkkaaminen loppuvuodeksi, jolloin osa lukkarin palkkaan tarkoitetuista varoista voitiin säästää pitäjään rakennettavaa koulutaloa varten. Päätös koulutalon rakentamisesta oli tehty jo edellisenä vuonna, mutta rakennustöiden alkuun ei vielä ollut päästy. Uusi lukkari tulisi ehdotuksen mukaan aloittamaan vasta seuraavan vuoden alusta. Tälle ajatukselleen Lizelius nyt toivoi kirkkoneuvoston myönteellisyttä. [2]

Mynämäessä kirkkoneuvostoon kuuluivat paikallinen säätyläistö sekä talonpojista kirkonisännät, kuudennusmiehet sekä kylittäin valitut pitäjänvanhimmat. Paikallisen säätyläistön vähälukuisuuden vuoksi talonpojat olivat neuvostossa enemmistönä. Neuvoston valtuuksiin kuului kirkkokurin valvonnan lisäksi esimerkiksi vähämerkityksisten talousasioiden käsittely sekä seurakunnan toimihenkilöiden valintaan liittyvistä järjestelyistä päättäminen. (Perälä 1963, 264; Viinikkala 2010, 27–28.)

Lizelius joutui pettymään, mikäli oli odottanut kirkkoneuvoston mukautuvan omaan ehdotukseensa. Kirkkoneuvoston talonpoikaisjäsenet olivat sitä mieltä, että lukkari on valittava mahdollisimman pian, eikä rovastin ehdotusta hyväksytty. Kokouksessa läsnä ollut Lehtisten kartanon omistaja, vapaaherra Karl Bleckhard Lybecker tosin oli kannattanut Lizeliuksen ehdotusta. Hän oli esittänyt lukkarin ja koulumestarin toimien yhdistämistä samalle henkilölle, kuten ennenkin oli ollut. Lisäksi hän oli ehdottanut, että Mynämäen emäkirkko-seurakunta yhdessä Mietoisten kappeliseurakunnan kanssa voisi rakentaa yhteisen koulutalon, vaikka lukkari valittaisiinkin heti ja vaikka lukkarin ja sijaisen palkan välistä erotusta ei tällöin voitaisi käyttää rakennustyön edistämiseen. Ehdotus sai monet kokouksen osanottajista raivostumaan eikä Lybeckerin annettu puhua loppuun. Puheenjohtajana toiminut Lizelius joutui keskeyttämään riitelyksi muuttuneen kokouksen, ja sen ainoaksi päätökseksi jäi lukkarinvaalin toimittaminen mahdollisimman pian. [3] Ilmeisesti monet kirkkoneuvoston talonpoikaisjäsenet pitivät opetustehtävien liittämistä lukkarin toimenkuvaan sekä koulutalon rakentamista turhina, koska he niin närkästyivät Lybeckerin ajatuksista.

Erimielisyydet kärjistyivät entisestään. Kuulutuksessaan seurakunnalle sunnuntaina kaksi päivää neuvoston kokouksen jälkeen Lizelius ilmoitti lukkarinvaalin tapahtuvan kahden viikon kuluttua, 2.7. Kaikki äänioikeutetut, eli pitäjän säätyläiset, talonpojat ja leskiemännät, kyllä saisivat äänestää ehdolle ilmoittautuneista 21 henkilöstä ketä halusivat, mutta siten että

he HERran duomiolla taitavat vastata, ettei he vietellyphestä eli ymmärtämättömäsä tarkoituxesa ole muuta anonet kuin senkaltaista, joka kirkonpalveluxen toimellisen tekemisen sivusa, on sovelias, taitava, raitis, jumalinen, rakendavainen ja pahendamatoin, lapsia ja nuorukaisia ynnä Pappein kanssa, ja silloingin kuin ei Papit saapuilla ole, Christillisen opin selkiään lukemiseen, ymmärryheen ja harjoituxen johdattaman. [4]

Rovasti joutui voimakkaasti painottamaan opetuskyvyn merkitystä soveliaista lukkaria valittaessa. Kuten jo ensimmäisen kuulutuksen ja neuvoston kokouspöytäkirjan perusteella voi aavistella, seurakunnassa oli suuri joukko jäseniä, jotka eivät pitäneet opetuskykyä erityisen tärkeänä lukkarin ominaisuutena.

Viikkoa ennen vaalipäivää Lizelius kuulutti, päinvastoin kuin aikaisemmin oli ilmoittanut, että hän oli valinnut ehdokkaista kolme soveliaimmiksi katsomaansa, joista eniten ääniä saaneen hän tulisi valitsemaan lukkariksi. Lizelius yritti peitellä mielenmuutostaan ja selittää, miksi ensin oli ilmoittanut kaikkien hakijoiden nimet seurakunnalle.

Ei näitä nimitetty sentähden, nijn kuin he kaicki olisit soveliat, sillä näistä on enin osa, joita ei Kirco Herran virka saa vastan otta, vaicka omaa mielivaldaansa nuodattaita ei taita väkivallalla estä nimittämästä ketä hän tahto; vaan nämät ovat nimitetyt sentähden, että tämän Seurakunnan asujat näkisit kuinga tämä Pitäjä on kuuluisa, jos ei asujat sitä itze häväise. [5]

Tässä vaiheessa rovasti oli jo havainnut, ettei tulisi saamaan mieleistään vaalitulosta, jos antaisi kunkin äänestää haluamaansa kaikista 21 ehdokkaasta. Seurakunnan enemmistö saattaisi äänestää lukkariksi lasten opettajaksi soveltumattoman henkilön. Tämän estääkseen rovasti oli valinnut ehdokkaat, joilla kaikilla oli kokemusta opetustehtävistä. [6] Hänellä oli juridisesti täysi oikeus toimia näin, sillä selkeitä määräyksiä lukkarien valintakäytännöistä ei ollut. Kirkkolain mukaan lukkarin valitsivat kirkkoherra ja seurakunta yhdessä. Useimmiten tehdyt päätökset olivat yksimielisiä, mutta riitatilanteissa kirkkoherra yksin sai määrätä virkaan valittavan. (Jalkanen 1986, 73,77–79.)

Kun vaalipäiväksi valittu sunnuntai sitten koitti, Lizelius yritti vielä kerran muuttaa jo väisämättömältä näyttävää, omien näkemyksiensä kannalta epäsuotuisaa vaalitulosta. Kuulutuksessaan vaalin alkavaksi hän jälleen muistutti, että kyseessä oli nimenomaan ”Lukkarin ja Lasten opettajan valitzemus”. Hän myös totesi vielä kerran, ettei hyväksyisi lukkariksi ketään muuta kuin jonkun kolmesta parhaaksi katsomastaan ehdokkaasta.

Se on jo ensimmäisessä kuulutuksessa tietä annettu, ettei keneltäkään tässä vapautta taita kiellettä anomasta ketä hän tahto, ainoastansa että se tapahtu Lain, asetusten ja ansion jälkeen; mutta ei sitä ole sanottu, että kirkoherran virka taita, taikka tahto suostua vähin kelvollisijin ja vähimmin ansannuihin; ettei siis yxinkertaisilla olisi tilaa exyä heidän epätiedosansa, niijn on tässä parhain ansainnet ja soveliat hakijsta ehdolle määrätty, joihin kirkoherran vircka suostua taita ja tahto. Jos siis nijtä löydyis, jotka mieltä taiten Kircko Lakia vastan, tahdoisit kirkoherran viran ohitze mennä, mahtavat itze tutkien koetella, mikä vaikutus heidän anomisellansa mahta olla. [7]

Vaalitilaisuus alkoi kirkossa välittömästi rovastin kuulutuksen jälkeen. Äänioikeutettujen seurakuntalaisten nimet huudettiin yksi kerrallaan, ja jokainen nousi nimensä kuullessaan paikaltaan, ilmoitti kenelle ehdokkaista antaisi äänensä ja siirtyi sitten syrjään odottamaan, kunnes kaikki äänet oli annettu. Paikalla ollut papisto merkitsi annetut äänet äänestysluetteloon. Tämän jälkeen äänensä antaneiden nimet huudettiin uudestaan, ja äänestysluettelosta luettiin, ketä ehdokasta kukin oli äänestänyt. [8] Näin seurakunnan jäsenet pystyivät kontrolloimaan äänestyskirjanpidon totuudenmukaisuutta.

Äänestysluettelossa jokaisen äänioikeutetun nimen kohdalle oli merkitty myös tämän tilan manttaaliluku, jota oli tarkoitus käyttää ääntenlaskuperusteena. Manttaaleja ei kuitenkaan ryhdytty laskemaan, sillä peräti 182 talon äänet oli annettu Turun katedraalikoulun oppilaalle, Henrik Wikmanille. Tämä ei kuulunut Lizeliuksen ehdokkaisiin, joista eniten ääniä saaneen Ylioppilas Gustaf Bangen saalis oli vain 18 ääntä. Bangen saamista äänistä suurin osa oli säätyläisten antamia. Lizelius kuitenkin menetteli, kuten aikaisemmin oli ilmoittanut tekevänsä, ja julisti Bangen vaalin voittajaksi sekä Mymämäen uudeksi lukkariksi ja lasten opettajaksi. Wikmania äänestäneiden 182 talollisen äänet jätettiin huomioon ottamatta. [9]

Talonpojat, joiden mielipide näin oli syrjäytetty, ilmoittivat, etteivät hyväksy vaalin lopputulosta. He myös uhkasivat valittaa tuomiokapituliin, ellei rovasti muuttaisi mieltään, ja tämän kieltäytyttyä he myös toteuttivat uhkauksensa. Tuomiokapituli kuitenkin hylkäsi valituksen, mutta seuraavan vuoden alussa Pulkkanen isäntä Jaakko Tapaninpoika ilmoitti yhdessä eräiden muiden talonpoikien kanssa valittaneensa asiasta kuninkaalle saakka. Myös tämä valitus hylättiin. [10] (Perälä 1963, 280; Pirinen 1978, 117.) Lainvastainen ei Lizeliuksen menettely ollut, vaikka saattoikin sotia talonpoikien oikeustajua vastaan (Laine & Laine 2010, 278; Viinikkala 2010, 85).

Mutta miksi talonpojat näin voimakkaasti halusivat juuri Wikmanin lukkariksi? Pöytäkirjoista tai kuulutuksista ei selvää vastausta löydy, mutta onneksi Mynämäen lukkarinvaali herätti huomiota myös pitäjän ulkopuolella. Talonpoikien tuomiokapitulille lähettämästä valituksesta turhautunut professori Pehr Kalm kommentoi Mynämäen tapausta piispa Carl Fredrik Mennanderille 1.8.1769 lähettämässään kirjeessä. Hän paheksui Lizeliuksen mielenmuutosta, kun tämä ensin oli myöntänyt kaikille oikeuden äänestää ketä tahansa 21 ehdokkaasta ja sen jälkeen ilmoittanut, että hyväksyisi vain kolmelle ehdokkaalle annetut äänet. Olennaisempaa kuitenkin on, että Kalm sattui itse muistamaan Wikmanin ajalta, jol-

loin tämä oli laulanut tuomiokirkossa edesmenneen kanttorin armovuoden sijaisena. Wikman oli jäänyt Kalmin mieleen ”hervittävän kovan äänensä” vuoksi. Lopuksi Kalm tuskas-tuneena vielä toivoi, ettei tuomiokapitulin tarvitsisi enää lainkaan käsitellä lukkaririitoja, joista saapui jatkuvasti valituksia eri puolilta hiippakuntaa. (Hjelt & Hästesko 1914, 175–176.)

Wikmanin suosio lienee perustunut juuri hänen voimakkaaseen ääneensä, joka teki hänestä talonpoikien silmissä ylivoimaisen hakijan. Ruotsista tunnetaan muutamista seurakunnista lukkarinvaalitapauksia, joissa seurakunnan jäsenten perustelut valinnoilleen ovat säilyneet pöytäkirjoissa ja joissa talonpojat valitsivat lukkarin ennen kaikkea kovan ja kuuluvan lauluäänien perusteella. Lukkarin täytyi virsilaulua johtaessaan saada äänensä kuulumaan kirkkosalin muun melun yli. (Bergström 1991, 103.) Samasta ilmiöstä on täytynyt olla kyse myös Mynämäessä. Talonpojalle oli lukkarin ominaisuuksista kova – ei tosin aina kaunis – lauluääni tärkein. Papisto ja säätyläistö taas kantoivat eniten huolta lukkarin kyvystä toimia päteväenä lukutaidon ja kristinopin opettajana. Tämä opetustehtävien korostaminen oli kuitenkin suhteellisen uusi ilmiö, jota piispat olivat laajemmassa määrin alkaneet vaatia vasta 1700-luvun puolenvälin jälkeen. Laulunjohtotehtävät taas olivat kuuluneet lukkarin virkaan jo 1600-luvun lopulta alkaen. (Jalkanen 1986, 33 ja 43.) Rahvas ei vielä välttämättä ollut ehtinyt sisäistää lukkarin muuttunutta toimenkuvaa, vaikka Mynämäessä lukkarit oli alkanut hoitaa opetustehtäviä poikkeuksellisen aikaisin, jo 1730-luvulta alkaen. Mynämäkeen lukkariksi tarjoutuneista ei kukaan täyttänyt molempien osapuolten hyödylliselle lukkarille asettamia vaatimuksia, kuten entinen lukkarit, Mathias Castelin, mitä ilmeisimmin oli täyttänyt. Seurauksena oli vakava, joskin melko nopeasti lauhtunut, riita papiston ja seurakunnan välillä.

Alkeisopetuksen arvostus

Ensi silmäyksellä Mynämäen lukkarinvaali näyttäisi kertovan talonpoikien pitäneen lukutaidon ja kristinopin opetusta jokseenkin yhdentekevänä. Säätyläistö sen sijaan tuntuu pitäneen rahvaan alkeisopetusta erittäin tärkeänä asiana ja pyrkineen kaikin keinoin edistämään kansan sivistymisprosessia. Mutta oliko kuva sittenkään näin yksinkertainen?

Säätyläistön suhteen kuva tarvitsee lähinnä hienosäätöä. Mynämäen papisto, johon kuului Lizeliuksen lisäksi kaksi kappalaista ja yksi apulaispappi, kannatti jo virkansa puolesta kansan lukutaidon parantamista ja valistusaatteiden levittämistä. Talonpojille ja muulle rahvaalle suunnattuine *Suomenkielisine Tieto-Sanomineen* Lizelius kulki suomalaisen papiston kärjessä sen pyrkiessä kansanvalistustavoitteidensa saavuttamiseen. Myös se osa Mynämäen – kokonaisuudessaankin vähälukuisesta – aatelistosta ja muusta säätyläistöä, joka osallistui pitäjänhallintoon sekä pitäjän ja seurakunnan yhteisten asioiden hoitoon, asettui ainakin lukkarinvaalissa papiston näkemysten taakse.

Eri henkilöt saattoivat valistuksesta ja opetuksesta puhuessaan kuitenkin tarkoittaa eri asioita. Aikalaiskeskustelussa, joka luonnollisesti rajoittui säätyläistön piiriin, valistuksen tavoitteet ja sisällöt vaihtelivat tapojen jalostumisesta hyödyllisten taitojen oppimiseen sekä yksilön kehittymisestä kristittyinä hänen edistymiseensä yhteiskunnallisen paikkansa tiedostavana kansalaisena. Toisaalta pohdittiin myös, kuinka paljon rahvasta ylipäänsä kannattaa opettaa ja voiko liian monimutkaisten asioiden opettaminen olla jopa haitallista kansalle. Keskustelussa esiintyi ääniä, jotka vaativat kansanopetuksen rajoittamista kristinoppiin, luku- ja laskutaitoon sekä esimerkiksi maataloutta koskeviin perustietoihin. (Lindmark 1995, 98–106.) Nämä varaukset huomioon ottaen voi nähdäkseni kuitenkin todeta Mynämäen papistolla ja muulla säätyläistöllä olleen yhteneväiset mielipiteet rahvaan opettami-

sen tavoista ja tavoitteista. Suhtautuminen alkeisopetuksen tason parantamiseen oli varsin positiivista. Lukkarinkoulua sekä lukkari-koulumestarin hankkimista pidettiin parhaana ajan oloissa toteutettavana ratkaisuna lasten alkeisopetuskysymykseen. Säätyläistön omaa jälkikasvua tämä kysymys ei joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta luonnollisesti koskenut.

Talonpoikien negatiivisen suhtautumisen opetustaitoisen lukkarin valitsemiseen ei välttämättä tarvitse viestiä heidän kielteisestä tai edes välinpitämättömästä suhtautumisestaan opetukseen tai lukutaitoon sinänsä. Jo nopea silmäys Mynämäen rippikirjoihin 1760-luvulta kertoo talollisväestön valtaosan olleen taidoiltaan erinomaisia niin vaadituissa kristinopintaidoissa kuin sisäluvussakin. [11] Myös vuoden 1764 piispantarkastuksen pöytäkirjassa piispa Mennander ilmoittaa olevansa ilahtunut mynämäkeläisten nuorten tavaamis- ja sisälukutaidoista. [12] Piispantarkastusten lausunnot saattoivat toisinaan olla tarkoitushakuisia ja antaa liian ruusuisen kuvan todellisuudesta (Luttinen 1981, 252), mutta tästä tuskin oli kysymys Mynämäessä. Kuten monet muutkin lounaissuomalaiset pitäjät (Laine & Laine 2010, 285), kuului myös Mynämäki alueisiin, joissa lukutaito oli kehittynyt pitkälle. Tämä tuskin olisi mahdollista, jos väestön suhtautuminen lukutaitoon ja alkeisopetukseen olisi pääsääntöisesti ollut kielteistä.

Kirkollinen opetus ei tosin avannut suomenkieliselle rahvaalle ovia laajempaan tiedon maailmaan eikä siitä ollut välitöntä hyötyä käytännön elämälle. Tästä huolimatta ei ole syytä olettaa talonpoikien pitäneen lukutaitoa vain välttämättömänä pahana (ks. esim. Luttinen 1981, 238), josta piti suoriutua, mikäli mieli ehtoolliselle tai avioliittoon (Laine & Laine 2010, 259). Papiston käyttämää, kinkereihin ja kuulusteluihin perustunutta, lukutaidon kontrollijärjestelmää saatettiin kyllä pelätä (Laine & Laine 2010, 263–264), mutta itse lukutaitoon suhtautumisesta tämä ei vielä kerro mitään. Uskonnon merkitystä 1700-luvun rahvaalle ei pidä aliarvioida, ja kirkollinen alkeisopetus tarjosi erinomaiset eväät itsenäiselle uskonnolliselle lukemiselle, joka tällä vuosisadalla lisääntyi ja monipuolistui (Lindmark 1995, 18; Ahonen 2011, 68). Lukeminen oli myös vuorovaikutuksessa uskonnollisen herätyksen kanssa. Tästä oiva osoitus on Uudellakirkolla, Mynämäen lähipitäjässä, Liisa Eerikintytären herätyksestä alkanut uskonnollinen liikehdintä. Olenainen osa liikettä oli vetoaminen Arthur Dentin *Totisen kääntymisen harjoitukseen* kirjallisena auktoriteettina. (Luttinen 1981, 248; Lindmark 1995, 26–27; Sulkunen 1999, 22; Laine & Laine 2010, 293.) Sielun autuus oli monelle tavoittelemisen arvoinen ja jopa maallisia asioita tärkeämpi päämäärä, jonka saavuttamisessa lukutaidon ja olemassa olevan kirjallisuuden uskottiin auttavan.

Oikean opetusmuodon ongelma

Jos myös talonpojat pitivät opetettavia taitoja arvokkaina, miksi sitten opetustaitoisen lukkarin saamista pitäjään ei pidetty tärkeänä? On tuskin mahdollista löytää yhtä ainoaa kaikenkattavaa syytä, jolla talonpoikien vastahakoisuus selittyisi. Sen sijaan asiaan vaikuttaneita osatekijöitä voi havaita useita.

Tutkimuskirjallisuudessa yleisimmin esiintyvät selitykset lukkarinkoulujen vastustukselle ovat pelko koulun mahdollisesti tuottamista lisäkustannuksista ja lasten työpanoksen menettämisestä heidän käydessään – usein kaukana sijaitsevassa – koulussa. (Luttinen 1981, 240–241; Laine & Laine 2010, 278.) Myös Mynämäen talollisten nuivaa suhtautumista on selitetty kustannusten pelolla (Perälä 1963, 277–279).

Väheksymättä kustannuskysymyksen merkitystä on todettava, että huomattavasti tärkeämpi selitys lukkarin opetustaidon yhdentekevyydelle talonpoikien keskuudessa on mui-

den opetusmuotojen suurempi suosio. Lukkarin tai koulumestarin opetus ei missään vaiheessa noussut käytetyimmäksi opetusmuodoksi. Sitä huomattavasti suosittumia olivat vanhempien tarjoama kotiopetus ja lukutaitoisten pitäjäläisten pitämät maksulliset kyläkoulut. Näitä opetusmuotoja ja opetuksen tarkkaa sisältöä papisto ei myöskään pystynyt kontrolloimaan siinä määrin kuin lukkarinkouluja, minkä monet talolliset näkivät myönteisenä piirteenä. (Johansson 1981, 202–203; Luttinen 1981, 237–238; Jalkanen 1986, 42–45; Lindmark 1995, 80–81; Laine & Laine 2010, 277.) Lukkarin antaman opetuksen laatu saattoi olla hyvin heikkoa (Luttinen 1981, 241), eikä se välttämättä ylittänyt kyläkoulujen opetuksen tasoa. Kyläkoulujen suhteen Mynämäki kuului Suomen pitäjien kärkijoukkoon. Vanhempien lapsilleen tarjoaman opetuksen lisäksi pitäjässä oli useita kyläkouluja, joiden opettajina toimi lukutaidossa edistyneimpiä pitäjäläisiä. Näiden opettajien taidot Lizelius oli erikseen tarkastanut ja hyväksynyt. [13] Useimmille Mynämäen talonpojille ja heidän perheilleen lukkarinkoulu oli tarpeeton ja siten yhdentekevä.

Seuraavaksi nousee esille kysymys talonpoikien lukkarin opetustaitoa kohtaan osoittaman vastenmielisyyden laadusta. Oliko kysymys sittenkään vain välinpitämättömyydestä ja lauluäänen suosimisesta opetustaidon kustannuksella vai aktiivisesta vastustuksesta? Jo Gustav Bandgen edeltäjän, Mathias Castelinin valitseminen vuonna 1765 oli tuottanut Mynämäessä ongelmia. Tällöinkin Lizelius oli joutunut vakuuttamaan, että hänellä

[–] ei muuta tarcoitusta täsä ole, cuin että sencaltainen rehellinen, toimellinen ja taitava mies siihen [lukkariksi] saadaisin, joca muun kirkonpalveluxen ohessa, olis sovelias lapsia opettamaan, ja caikisa cuin Luckarin viralda vaaditan, Seuracunnalle hyödyllinen. [14]

Joku kirkkoneuvoston jäsenistä – pöytäkirjasta ei käy ilmi, oliko kyseessä talollinen vai säätyläinen – ehdotti lukkaripapin hankkimista pitäjään, mutta enemmistö kokouksen osanottajista vastusti ajatusta voimakkaasti. Lizelius joutui vielä kerran muistuttamaan opetus tehtävien kuulumisesta lukkarin toimenkuvaan, ennen kuin enemmistö pääsi yhteisymmärrykseen ylioppilas Castelinin soveltuvuudesta tehtävään. [15] Vaikka Castelin ilmeisesti täytti myös talonpoikien vähimmäisvaatimukset ja valittiin siten toimeensa ilman suurempaa riitaa, on tässäkin lukkarinvalintatilaisuudessa havaittavissa talonpoikien vihamielistä suhtautumista nimenomaan lukkarin opetustehtäviä kohtaan. On erittäin todennäköistä, että Mynämäen talonpojat pyrkivät aktiivisesti muiden muotojen kuin lukkari-koulumestarin tarjoaman opetuksen käyttämiseen alkeisopetuksessa.

Pitäjän tilaton väestö tuskin yhtyi tähän mielipiteeseen. Vähävaraisten, pääsääntöisesti tilattomien, perheiden lapsille oli Suomessa yleensä taattu seurakunnan varoin maksuton alkeisopetus lukkarin tai koulumestarin luona (Luttinen 1981, 241). Mynämäessä opetuksesta lukkarille maksettavaa korvausta myös alennettiin opetettavan vähävaraisuuden mukaan. [16] Tilaton väki ei myöskään ottanut osaa lukkarin säännöllisen vuosipalkan maksuun, vaan siitä huolehtivat talolliset yksin. Kirkon, ja siten myös lukkarin, lähellä asuneille tilattomille lukkarin luona opetettavana käyminen oli erittäin käyttökelpoinen ratkaisu. Tilaton väki siis mitä todennäköisimmin yhtyi, vaikkakin toisesta syystä, säätyläistön näkemykseen lukkarinkoulun paremmuudesta muihin opetusmuotoihin nähden. Lähdeaineiston vaihtaisuuden vuoksi tämän tulkinnan täytyy tosin jäädä olettamuksen tasolle.

Talonpojan periaatteet

Eräänä talollisten ajattelua hallitsevana piirteenä Mynämäessä oli – itsessään kovin epäkristillinen – periaate, jonka mukaan vain ne, jotka vastasivat tietyn hankkeen kustannuksista,

saivat nauttia sen hedelmistä. Tämä käy ilmi esimerkiksi päätöksessä, jonka mukaan kirkon lattian alle hautaamisesta maksettuja multarahoja korotettiin tilattomalta väeltä. Päätös oli talollisten sanelema ja sen perusteluna oli, etteivät tilattomat osallistuneet kirkon ylläpito-kustannuksiin. (Viinikkala 2010, 77.) Ajatus siitä, että tilattomat olisivat saaneet nauttia maksutonta opetusta, jonka talolliset kustansivat ja johon heidän omat lapsensa eivät edes ottaneet osaa, soti voimakkaasti tätä maksajan etuoikeudeksi kutsumaani periaatetta vastaan. On helppo uskoa periaatteen vaikuttaneen talollisten kielteiseen suhtautumiseen lukkarinkoulua kohtaan.

Tanskalaisessa lukutaitotutkimuksessa on pidetty mahdollisena, että lukutaito sai tietyillä seuduilla merkitystä sosiaalista eriarvoisuutta lisäävänä tekijänä rahvaan keskuudessa. Lukutaito saattoi rajoittaa talollisten piiriin, jossa kotiopetus oli suosittua. Tilattomat, jotka eivät olleet saaneet kunnollista opetusta, eivät kyenneet antamaan sitä lapsilleenkaan. Koska talolliset olivat haluttomia koulujen perustamiseen, jäivät juuri tilattomat vaille lukutaitoa. (Markussen & Skovgaard-Petersen 1981, 23–24.) Myös Suomesta on viitteitä talollisten tilatonta väestöä paremmasta lukutaidosta. Tätä on selitetty muun muassa tilattoman väen lasten siirtymisellä varhaisemmin pois kodin ja sen tarjoaman opetuksen piiristä sekä ryhmän jäsenten liikkuvuudella, joka vähensi tietyn pitäjän papiston mahdollisuuksia kontrolloida lukutaitoa. (Luttinen 1981, 244–245.) Lukutaidon jakautumista Mynämäen eri väestöryhmien kesken ei ole perusteellisesti analysoitu. Jo kirkkoa lähimpänä sijainneiden Mäenkylän ja Tursunperän kylien sekä pappilan rippikirja-aineisto osoittaa talollisväestön menestyneen lukemisessa ja kristinopissa huomattavasti tilatonta väestöä paremmin, joskin kaikkien taidot olivat jokseenkin hyvät. Myös pappilan oma palvelusväki jää taidoissa jälkeeseen talollisperheistä. [17]

Tämä herättää kysymyksen, saattoiko Mynämäen talonpoikien vastustuksen taustalla piillä tietoinen tavoite pidättää lukutaito talonpoikien sosiaalisen erottautumisen keinona. Pyrkivätkö talonpojat tarkoituksella estämään tilatonta väestöä saavuttamasta hyvää lukutaitoa? Ruotsissa talonpojat käyttivät paikoin koko pitäjänkokousjärjestelmää ja erityisesti kuudennusmiesten valvontatehtäviä hyväkseen tilattoman väen kontrolloimisessa ja ryhmän jäsenien toimintamahdollisuuksien rajoittamisessa (Fiebranz 2002, 291–292). Myös Mynämäen pitäjänkokousten toiminnassa on havaittavissa samankaltaisia piirteitä (Viinikkala 2010, 77–78). Pidän mahdollisena tällaisen talollisten tietoinen, tilattomaan väestöön kohdistuvan, kontrollointipyrkimyksen esiintymistä Mynämäen lukkarinvaalissa.

Mahdollisia ajatuksia ja ajattelemisen arvoisia mahdollisuuksia

Mynämäessä lukutaito ja kristinopin tuntemus olivat mitä ilmeisimmin avuja, joita kohtaan kaikki väestöryhmät tunsivat ainakin jonkinasteista kunnioitusta. Sen sijaan parhaista keinoista tämän taidon hankkimiseen syntyi jo erimielisyyttä. Säätyläistä ja mahdollisesti myös tilaton väestö suosivat lukkarinkoulua, kun taas etenkin talolliset asettuivat kotiopetuksen ja kyläkoulujen kannalle. Nämä mielipiteet taas juonsivat juurensa eri ryhmien erilaisista arvomaailmoista ja maailmankuvista.

Valistuksen ihanteet omaksunut säätyläistä oli vakuuttunut siitä, että vain papiston valvonnassa oleva opetus takasi riittävät ja normien mukaiset taidot pitäjän rahvaalle. Tilattoman väestön lapsille lukkarinkoulut olivat edullisin ratkaisu, mikäli lukutaitoa ylipäänsä ehdittiin töiltä opettelemaan ja mikäli vanhemmat eivät opettajiksi kyenneet. Talollisten kotiopetusta ja kyläkouluja suosivalle mielipiteelle on havaittavissa monia perusteita. Lukkarinkoulut olivat maksullisia, mutta samoin olivat kyläkoulut, joskin edullisempia. Lukka-

rilta odotettiin enemmän laulunjohtajana kuin lastenopettajana toimimista. Lasten työpä-noksen menettämisen pelko oli olemassa, samoin epäluulo papiston opetusta kontrolloivaa vaikutusta kohtaan. Voimakkaana tekijänä vaikutti myös maksajan etuoikeuden periaate, jonka mukaan tilattomat eivät saaneet nauttia ilmaista opetusta talollisten kustannuksella. Lisäksi talollisten piirissä saattoi esiintyä tietoisia pyrkimyksiä tilattoman väen lukutaidon rajoittamiseen, joskin tähän mahdollisuuteen täytyy suhtautua tietyllä varauksella.

Lopulta on jäljellä enää kysymys näiden tulosten pätevydestä Mynämäen pitäjänrajojen ulkopuolella. Ovatko havaintoni yleistettävissä koskemaan myös muita pitäjiä? Lounai-sen Suomen useimmissa pitäjissä olosuhteet olivat hyvin samankaltaiset kuin Mynämäessä, ja ainoan havaittavan eron muodostaa tarjolla olevan lähdeaineiston määrä. Anders Lize-liuksen vaikutus aineiston syntyyn on ollut ratkaiseva, mutta rahvaan mielipiteiden muo-toutumiseen hän tuskin on pystynyt paljoakaan vaikuttamaan näin pian pitäjään saapumi-sensa jälkeen. Mynämäkeläisten näkemykset perustuivat periaatteille ja arvoille, joiden muuttuminen vaati huomattavasti pidemmän ajan kuin kuluneet alle kymmenen vuotta. Lizeliuksen toiminta vain takasi näiden ajatusten säilymisen nykytutkijan tarkasteltaviksi.

Mynämäen lukkarinvaalia koskevat havaintoni toimivat erinomaisesti sellaisina histo-riallisina mahdollisuuksina, joita lähdin etsimään. Mynämäen kaltaisissa lounaissuomalai-sissa pitäjissä havaitsemani piirteet talonpoikaisessa arvomaailmassa eivät ole pelkästään mahdollisia, vaan jopa todennäköisiä. Sen sijaan pitäjissä, joissa säätyläistöä oli enemmän ja talonpoikien vaikutusvalta siten heikompi, joissa lukutaito ei ollut saavuttanut yhtä suur-ta jalansijaa tai joissa tilaton väki ei vielä ollut eriytynyt yhtä selvästi omaksi ryhmäkseen kuin Mynämäessä, ei näiden havaintojen voi olettaa suoraan päteneen asukkaiden ajattelu-tapoihin. Toivoakseni havaintoni tarjoavat kuitenkin huomionarvoisia mahdollisuuksia ja lähtökohtia kaikentyyppisiä pitäjiä koskevalle tutkimukselle.

Viitteet

- [1] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Kuulutus toukokuun 21. päiväksi 1769.
- [2] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Kuulutus toukokuun 21. päiväksi 1769.
- [3] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Kirkkoneuvoston kokouspöytäkirja 16.6.1769.
- [4] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Kuulutus kesäkuun 18. päiväksi 1769.
- [5] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Kuulutus kesäkuun 24. ja 25. päiväksi 1769.
- [6] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Kuulutus kesäkuun 24. ja 25. päiväksi 1769.
- [7] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Kuulutus heinäkuun 2. päiväksi 1769.
- [8] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Kuulutus heinäkuun 2. päiväksi 1769 sekä lulk rinvaalin äänestysluettelo 2.7.1769.
- [9] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Lukkarinvaalin äänestysluettelo 2.7.1769 sekä siihen liittyvä päiväämätön keskustelupöytäkirja.
- [10] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Lukkarinvaalin äänestysluetteloon 2.7.1769 liitty-vä päiväämätön keskustelupöytäkirja.
- [11] MSA. Rippikirjat 1759–64 ja 1765–1770.
- [12] MSA. Piispantarkastusten pöytäkirjat. Tarkastuspöytäkirja 18.3.1764.
- [13] MSA. Piispantarkastusten pöytäkirjat. Tarkastuspöytäkirja 18.3.1764.
- [14] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Pitäjänkokouksen pöytäkirja 24.11. 1765.
- [15] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Pitäjänkokouksen pöytäkirja 24.11. 1765.
- [16] MSA. Pitäjänkokousten pöytäkirjat. Pitäjänkokouksen pöytäkirja 24.11. 1765.
- [17] MSA. Rippikirjat 1765–1770. Mäenkyllän, Tursunperän ja Pappilan tiedot.

Lastenopettaja vai laulunjohtaja? Mitä Mynämäen lukkarinvaali vuodelta 1769 kertoo talonpoikien suhtautumisesta alkeisopetukseen?

Lähteet

Painamattomat lähteet

Turun maakunta-arkisto, Mynämäen seurakunnan arkisto (MSA)
Piispantarkastusten pöytäkirjat
Pitäjänkokousten pöytäkirjat
Rippikirjat

Painetut lähteet

Hjelt, Otto E.A. & Hästesko, Alb. 1914. Pehr Kalms Brev till samtida I. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Kirjallisuus

- Ahokas, Minna 2011. Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 188. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- Bergström, Carin 1991. Lantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720–1800. Oland-Frösåkers kontrakt av ärkestiftet. Nordiska museets Handlingar 110. Stockholm: Nordiska museet.
- Fiebranz, Rosemarie 2002. Jord, linne eller träkol? Genusordning och hushållsstrategier, Bjuråker 1750–1850. Studia Historica Upsaliensia 203. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Ginzburg, Carlo 2007 [1976]. Juusto ja madot. 1500-luvun mylläriin maailmankuva. Alkuteos: Il formaggio e i vermi: Il cosmo di un mugnaio del '500. Suom. Aulikki Vuola. Esipuheen kirjoittanut Matti Peltonen. Helsinki: Gaudeamus.
- Jalkanen, Kaarlo 1986. Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1721–1809. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 138. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Johansson, Egil 1981. Den kyrkliga lästraditionen i Sverige – En konturteckning. Teoksessa Jokipii, Mauno (toim.), Ur nordisk kulturhistoria. Läskunnighet och folkbildning före folkskoleväsendet. XVIII nordiska historikermötet. Jyväskylä 1981. Mötesrapport III. Studia Historica Jyväskyläensia 22,3. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 193–224.
- Laine, Esko M. & Laine, Tuija 2010. Kirkollinen kansanopetus. Teoksessa Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 258–306.
- Levi, Giovanni 1992. Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Alkuteos: L'eredita immateriale. Carriera di un esorcista nel Piemonte del Seicento Suom. Kaisa Kinnunen & Elina Suolahti. Esipuheen kirjoittanut Matti Peltonen. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Levi, Giovanni 2001. On Microhistory. Teoksessa Burke, Peter (toim.), New Perspectives on Historical Writing. Second edition. Cambridge: Polity, 97–119.
- Levi, Giovanni 2012. Microhistory and the Recovery of Complexity. Teoksessa Fellman, Susanna and Rahikainen, Marjatta (toim.), Historical Knowledge. In Quest of Theory, Method and Evidence. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 121–132.

- Lindmark, Daniel 1995. Uppfostran, undervisning, upplysning. Linjer i svensk folkundervisning före folkskolan. *Alphabeta varia. Album Religionum Umense* 5. Umeå: Institutionen för religionsvetenskap, Umeå universitet.
- Luttinen, Rauno 1981. Läskunnighet och undervisning i Finland före folkskolväsendet. Teoksessa Jokipii, Mauno (toim.), *Ur nordisk kulturhistoria. Läskunnighet och folkbildning före folkskoleväsendet. XVIII nordiska historikermötet. Jyväskylä 1981. Mötesrapport III. Studia Historica Jyväskyläensia* 22,3. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 225–261.
- Markussen, Ingrid & Skovgaard-Petersen, Vagn 1981. Laeseindlaering og laesebehov i Danmark ca.1550–1850. Teoksessa Jokipii, Mauno (toim.), *Ur nordisk kulturhistoria. Läskunnighet och folkbildning före folkskoleväsendet. XVIII nordiska historikermötet. Jyväskylä 1981. Mötesrapport III. Studia Historica Jyväskyläensia* 22,3. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 13–71.
- Peltonen, Matti 1996. Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus. Teoksessa Ginzburg, Carlo. *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Suom. Aulikki Vuola. Esipuheen kirjoittanut Matti Peltonen. Helsinki: Gaudeamus, 7–34.*
- Peltonen, Matti 2008. Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Perälä, Väinö 1963. Mynämäki 1260–1960. Mynämäki: Mynämäen kunta ja seurakunta.
- Pirinen, Kauko 1978. Antti Lizelius kirkonmiehenä. Teoksessa Heikkilä, Markku (toim.). *Aate ja yhteiskunta. Mikko Juvalle omistettuja tutkielmia. Helsinki: Otava, 109–128.*
- Rahikainen, Marjatta 2010. Omat lapset, vieraat lapset, kerjäläislapset. Teoksessa Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 313–355.*
- Sulkunen, Irma 1999. Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla. Helsinki: Gaudeamus.
- Taipale, Matti 1980. Rippikoulun syntyvaiheet Turun hiippakunnassa vuosina 1627–1763. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 120. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Zemon Davis, Natalie 2002 [1983]. Martin Guerren paluu. Alkuteos: *Le retour de Martin Guerre*. Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.
- Viinikkala, Lauri 2010. Vanhoillisuus ja valistus vastakkain? Seurakunnan ja papiston suhde pitäjänhallinnossa Pöytyällä ja Mynämäellä 1739–1795. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma Turun yliopistossa [www-lähde]. <<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/83973/gradu2010Viinikkala.pdf?sequence=1>>. (Luettu 2.11.2012).

FM Lauri Viinikkala on jatko-opiskelija Turun yliopiston Suomen historian oppiaineessa.